

КАТЕГОРІЯ ТІЛЕСНОСТІ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ю. ПОЛЯКОВА)

Проблема тілесності в сучасному літературному науковому знанні досить актуальна. Розробка йде на всіх рівнях: від практичного – як художні твори заданої тематики і різної міри інтенсивності вживання елементів тілесного, до теоретичного – створення нової теорії літератури з врахуванням останніх досягнень і вимог сучасного суспільства. Тому дослідження проявів тілесності в текстах творів має особливе значення. Творчість Ю. Полякова, одного з найбільш відомих авторів російської літератури останнього двадцятиріччя, є характерним прикладом витонченого використання тілесної тематики в книгах. Дана стаття – спроба аналізу характерних особливостей прояву вказаного аспекту в творчості письменника.

The problem of corporality in contemporary literary study is quite up-to day. It is developed at different levels: from practical – as fictional works devoted to a certain topic and the different amount of corporal elements usage intensity, to theoretical – the creation of the new literary theory with taking into consideration the last achievements and needs of contemporary society. That is why the study of the manifestations of corporality in the particular texts has an important meaning. The creative activity of Y. Polyakova, one of the most famous authors of contemporary Russian literature, is the vivid example of the sophisticated usage of corporal topic. This article is an attempt to analyze the characteristic manifestations of this aspect in the works of this writer.

Парадоксальна суть homo sapiens піддавалася ретельному аналізу з різних позицій, проте одну із сторін людини гуманітарні науки всіляко прагнули обійти у своїх дослідженнях – проблему тіла і тілесності. Якщо у філософії питання тіла було розроблене досить широко (роботи Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Гегеля, І. Канта), як і в культурології та естетиці (дослідження С. Аверінцева, Л. Карасьова, К. Леві-Стросса, В. Топорова, Р. Якобсона), то в літературознавстві до деяких пір існувало строге табу на опис і вивчення проявів фізіології людини, особливо пов'язаних з еротизмом. Проте, як це зазвичай трапляється, услід за забороною прийшов період зайвої уваги виключно до «фізичної оболонки». Досить пригадати про те, як заповнили книжковий ринок серії дамських романів, у яких сюжетна лінія будується виключно на любовних

стосунках, причому переважно в їх плотському прояві.

Вивчення ж проблеми тілесності в літературі – відносно нова філологічна тенденція. Її дослідженням займалися такі учені, як Я. Беме, Е. Язвінська, О. Суворова, І. Замощанський і ін. Проте системний підхід до вказаної проблеми доки не розроблений, хоча на даний момент ведеться інтенсивна робота в цьому напрямі. Сучасна наука прагне заповнити ті лакуни, які утворилися в ній за роки регульованих державою досліджень, звертаючись до проблеми тілесності з об'єктивних позицій. Наш матеріал може послужити доповненням при вивченні проблеми в проекції на сучасну російську літературу.

Дана стаття присвячена аналізу прояву «тілесної» тематики в творах сучасного російського прозаїка Ю. Поляков, виявленню основних способів

вираження тілесності відповідно до ідіостильових особливостей творчості письменника та визначенню авторського ставлення до проблеми тілесності в літературі.

Кажучи про зображення тіла в російській літературі, В. Сорокін вважає, що єдиною історичною спробою створення такої літератури була модерністська «тілесна» література початку ХХ ст., яка намагалася прорватися через радянську цензуру але була неугодна державі, оскільки була проявом свободи [див.: 8]. Спроби прорватися спостерігаються до початку 30-х рр. (найбільш виражені в Б. Пільняка). Далі (донедавна) – період складний, майже неможливий для реалізації тілесності. Зараз, в епоху творчої суперсвободи, можна навіть говорити про тілесно орієнтовану культуру (використовуючи модний термін, культуру бодіцентризму).

Під тілесністю ми розуміємо будь-які способи прояву фізичного існування людини. Сюди ми включаємо специфіку опису зовнішніх ознак і особливу увагу приділяємо еротичній лінії у творах Ю. Полякова.

Удаючись до опису зовнішності персонажа, автор тим самим дає і його внутрішню характеристику. Певні стереотипні психологічні межі набувають сповна зовнішнього втілення. Тому створення портрета допомагає письменникові уникнути надмірностей у характеристиці героя «від автора», що могло б значно позначитися на динамічності розвитку сюжету.

При описі зовнішності персонажів Ю. Поляков використовує безліч іронічних засобів. Наприклад: «*Восемнадцать лет. Грудь своя. Ноги – от гипоталамуса*» [6, с. 50]. У даному випадку поєднуються яскрава образність із фактичною достовірністю, оскільки саме в гіпоталамусі виробляються гормони, які сприяють реалізації статевих функцій. Ще приклад (іронічна гіпербола): «*Оленька обладала такими длинными ногами, произрастающими из такой восхитительной попки, что мужики на улице сворачивали шею и сшибали фонарные столбы*» [4, с. 264].

Будучи філологом за освітою, письменник активно використовує всі образні можливості мови, найчастіше різні типи метафори: «*В такие минуты казалось, что у нее под платьем не шелковое уступчивое тело, а академическое собрание сочинений Салтыкова-Щедрина в двадцати томах*» [4, с. 271]; «*Он замечал, как стремительно советский, угрюмо членораздельный диктор вытесняется с экрана косноязычными, но бойкими парубками и нервными дивчинами с такой внешностью, что в прежние времена их не взяли бы даже в самостоятельность интерната для лиц с расстройствами речи*» [3, с. 238].

Творчість Ю. Полякова ми відносимо до іронічного реалізму, оскільки іронія в художньому світі письменника не просто прийом, а спосіб світобачення. Хоча інколи іронія зустрічається і в «чистому вигляді» – як одна з форм комічного: «*Судя по рукам, уже начавшим ветшать, ей было*

под пятьдесят, хотя выглядела она значительно моложе, лет на сорок» [3, с. 500]. У даному випадку іронія виявляється як порушення ефекту очікування.

Ще один засіб іронії – мовна гра. Ю. Поляков – майстер каламбурів, наприклад: «*– Ну, а чего хорошего в физиологии? Господь мог бы и животный низ сделать подуховнее.*

– Например?

– Ну, не знаю... Ну, потерялись носами (виделення наше – В.Н.) – и через девять месяцев на сносях...

– Но носки тогда бы носили не на ногах... – включился в игру Свирельников.

– Грубо! – поморщилась она. – А развод называли бы разнос...

– А насильников – носильниками.

– Лучше! – похвалила Тоня. – А хороших мужей – сносными.

– А плохих жен – относительными...

– А рогоносцев носорогами» [2, с. 6].

Порівняння також іронічно ефективні: «*...в сторожку она и в самом деле явилась невинной, как засургученный пакет, дошедший наконец-то до своего адресата*» [4, с. 177]. На цьому прикладі Ю. Поляков демонструє, наскільки цинічним стало в суспільстві ставлення до багатьох раніше сакральних речей. Ми стверджуємо, що письменник виражає в даному вислові не власну позицію, а стереотипний погляд, який існує в суспільстві.

Сам Ю. Поляков в одному з інтерв'ю називає себе «першим еротичним письменником нової Росії». Дійсно, в його творах доволі багато епізодів, у яких представлена тілесна сторона спілкування між чоловіком і жінкою. У видавництві «РОСМЕН-ПРЕСС», яке опублікувало всі твори Ю. Полякова, вийшли дві книги, назва яких «Плотські повісті» і «Плотські повісті-2». Тим самим для читача вже заданий вектор оповідання.

Письменник маніфестує: «*Ничто так не отдаляет мужчину и женщину, как физическая близость, не оплаченная подлинной любовью*» [7, с. 181]. Цю філософську думку можна прийняти за основоположну при визначенні авторського відношення до проблеми. Взагалі, відмінною рисою стилю Ю. Полякова є філософічність. Багато думок автора повні глибоких міркувань над закономірностями життя, а також тонких спостережень: «*Согласитесь, в обладании умной и язвительной женщиной есть особая острота...*» [1, с. 334].

Письменник деколи звертається до досить інтимних подробиць, проте цей опис ніколи не виходить за певні рамки художності й естетики. Цьому сприяє добрий смак автора, вибраний ним тон оповідання, а також уже згадувана іронічність. Різноманіття ж використовуваних Ю. Поляковим засобів вираження іронії виділяє твори в ряді багатьох інших аналогічної тематики. Інколи автор для опису деяких пікантних моментів використовує іносказання: «*Так, например, осязаемое вождение Чистякова именовалось – “Голосую за мир”*». Упомянутое совпадение самых замечательных оцущений получило название “Небывалое единение всех слоев советского общества”, сокращенно

“Небывалое единение”. Последующая физическая усталость – “Головокружение от успехов”, регулярные женские неприятности – “Временные трудности”, а различного рода любовные изыски – “Введение в языкознание”» [1, с. 311]. Або: «Иногда, засидевшись с бумагами допоздна, мы любили друг друга в – опустевшем, гулком офисе прямо на длинном столе заседаний – и это называлось у нас “гореть на работе”» [4, с. 184].

Письменник ніколи прямо не говорить про те, що відбувається між його персонажами. Він залишає свободу для фантазії читача: «Уже в метро Нина вдруг вспомнила, что ей нужно проведать квартиру подружки, уехавшей в командировку, чтобы полить цветы. Их соединение, начавшееся прямо в прихожей, было бурным и многообразным. Единственное, пожалуй, чего они не сделали, – так это не полили цветы» [3, с. 149]. Таким чином читач залучається до процесу створення тексту, стає співавтором оповідача.

Ю. Поляков, звертаючись до любовної теми, ненав'язливо, як би мимохідь характеризує ситуацію, що створилася в сюжеті. Він не моралізує, не говорить прямо, що герой поступає неадекватно, але у читача складається таке, потрібне авторові враження. Наприклад, у романі «Замислил я побег...» вже далеко не молодий чоловік ради юної дівчини збирається зруйнувати своє (і не лише) життя. Через опис любовної сцени ми здогадуємося про відношення письменника до вчинків свого героя: «Свою правоту она тут же начала страстно доказывать, а он терпеливо отвечал на ее старательную пылкость, чувствуя себя при этом опрокинутым на спину поседлым сфинксом, на котором буйно торжествует ненасытная юность» [3, с. 6]. Це іронічний опис «поседлого сфинкса» хоч і досить різкий, але все таки не приховує співчуття автора. Хоча в цілому створюється враження, що чоловіки на сторінках творів Ю. Полякова глибоко нещасні в стосунках з протилежною статтю. Підтвердженням тому є наступний вислів героя, близький авторові: «Жениться нужно только в промежутке между клинической и биологической смертью, и то лишь для того, чтобы было кому тебя похоронить!» [3, с. 57].

Взагалі «постільна» тематика представлена в творчості письменника досить різноманітно. Один з прийомів, який часто й успішно використовує Ю. Поляков, – іронічний афоризм: «Ревнують женщину к ее постельному прошлому – такая же нелепость, как, скажем, ненавидеть Ленина за Октябрьскую революцию» [4, с. 190]. Або: «Постельные болезни – это всего лишь разно-

видность отрицательной информации, которой обмениваются люди во время общения. Вас обругали – и вы пьете валерьянку. Вас заразили – и вы пьете антибиотики...» [4, с. 214].

А в наступному вислові поєднуються декілька поетичних засобів: «Если бы за мастерство в сексе давали, как в искусстве, звания и премии, то моя новая секретарша была бы народной артисткой, лауреатом государственных премий и героем труда» [4, с. 181]. Тут іронічна гіпербола майстерно поєднується з соціальним гротеском. Образна експресія відрізняється високою мірою концентрації.

Ю. Поляков як чоловік часто солідарний зі своїми персонажами-чоловіками, навіть в тих ситуаціях, коли вони, скажімо, не зовсім мають рацію: «Девуца, разумеется, подзалетела, а Пековский, который уже отправил в больницу на **разминирование** (виділення наше – В.Н.) двух отзывчивых однокурсниц, вдруг ни с того ни с сего взял и женился на жертве» [5, с. 81]. Епітет «отзывчивых» додає іронічний тон всьому вислову. Хоча досить часто письменникові досить точно вдасться передати і відчуття жінок: «Женщин мужики видят в нас только в тот момент, когда надевают кольцо на палец! До этого мы для них всего лишь более или менее удачная комбинация первичных и вторичных половых признаков» [6, с. 47]. Але і в цьому випадку виникає відчуття, що автор до кінця не переконаний в жіночій щирості. Хоча така спроба «дати слово» і чоловікові, і жінці викликає довіру читача.

Підводячи підсумки, можемо зробити такі висновки. Тілесність в творах Ю. Полякова представлена: 1) у вигляді створення психологічного портрета за допомогою опису зовнішніх, тілесних особливостей персонажа, а також 2) у ході розвитку сюжету при створенні сцен з сексуального життя героїв. Найбільш ефективними засобами вираження тілесності є іронічні тропи, афоризми, авторські зауваження також іронічного характеру та ін. Еротична тематика займає важливе місце в творчості Ю. Полякова як найважливіша складова доля і чоловіка, і жінки, а саме про «відношення статей» багато пише цей автор. І ще важливо зауважити: письменник не піддався спокусі зробити тілесність головним компонентом своєї творчості, перевівши оповідання в натуралістичну плоскість.

Надалі можливе зіставлення особливостей прояву тілесності в книгах Ю. Полякова з творами інших сучасних авторів для створення цілісного уявлення про розробку даної проблеми в російській літературі останніх десятиліть. Крім того, зіставлення можливе і з творами зарубіжних авторів, для здобуття повнішої картини в рамках всього світового літе-

ЛІТЕРАТУРА

1. Поляков Ю. Апофегей / Поляков Ю.М. // Работа над ошибками: Повести. – М.: ЗАО «РОСМЭН-ПРЕСС», 2006. – 410 с. – С. 283-410.
2. Поляков Ю. Грибной царь / Юрий Поляков. – М.: ЗАО «РОСМЭН-ПРЕСС», 2005. – 365 с.
3. Поляков Ю. Замыслил я побег... / Юрий Поляков. – М.: ЗАО «РОСМЭН-ПРЕСС», 2004. – 366 с.
4. Поляков Ю. Небо падших / Ю.М. Поляков. // Плотские повести. – М.: ООО «Издательство «РОСМЭН-ПРЕСС», 2004. – 317 с. – С. 151-316.

5. **Поляков Ю.** Парижская любовь Кости Гуманкова / Ю.М. Поляков. // Плотские повести-2. – М.: ЗАО «РОСМЭН-ПРЕСС», 2006. – 316 с. – С. 5-152.
6. **Поляков Ю.** Подземный художник / Ю.М. Поляков // Плотские повести. – М.: ООО «Издательство «РОСМЭН-ПРЕСС», 2004. – 317 с. – С. 5-78.
7. **Поляков Ю.** Работа над ошибками // Работа над ошибками: Повести. – М.: ЗАО «РОСМЭН-ПРЕСС», 2005. – 410 с. – С. 139-282.
8. **Сорокин В.** Мы все отравлены литературой. – Режим доступа: <http://www.srkin.ru/interview/arba.shtml>.